

Pilinszky János: A nap születése

Pilinszky János költészete nem óhajt idomulni a szakirodalom ítéleteihez. Nevezhetik - a különösen a hatvanas években nevezték - humanista elkötelezettségűnek, de ezt az oeuvre "nem veszi magára". Mondják katolikus lírának, ám a misztikusok éjszakája, az Isten-hiány sivataga nem erre utaló képek. S végül - különösen Radnóti Sándor remekbe szabott dolgozata nyomán - a nagy misztikusok modern öröksének tartják, de ennek ellentmondani látszik a Kégy soros vagy az Agonia Christiana - belső katolikus parancsra született - Krisztus-követő szemlélete, avagy a költő utolsó alkotói korszakának mennyország-versei, mindenek előtt az Egyenes labirintus.

Pilinszkyt divat citálni ma már mindenféle artizstikum kapcsán, csak éppen a rendszerező értékelés várat magára. Igaz, ezt nehéz lenne megírni a Pilinszky Összes ismerete nélkül, hiszen jónéhány cikke hiányzik a Szög és olaj illetve A mélypont ünnepélye című gyűjteményből, s a levelezésből is vajmi keveset ismerhetünk. De a legtöbb vállalt Pilinszky-vers ismert, s ha a biztos alapokra épített esztétikát nem is lehet teljes mértékben rekonstruálni, egy átfogó motívum- illetve szimbólumvizsgálat képet adhat a költői pálya változásairól.

Ehelyütt - anélkül, hogy kitérnénk a Pilinszky-motívumok és szimbólummá növekedett motívumok részletes ismertetésére - csak a költői szemlélet változásának állomásait kívánjuk bemutatni. Közismert, hogy az első kötetet az éjszakai képek uralják. Ezek a képek - az átértékelt Mária-motívummal, a csillag-metaforákkal párosulva - azt a misztikus

élményt közvetítik, amely az eszkatológiai feszültséget fejezte ki a hagyományban. A megváltás tudatának és a megváltatlanság hiányának kettősét, a nagy misztikusok ambivalenciáját volt hivatott képileg kifejezni az éjszaka, mint motívum, amely Pilinszky-nél a mennyország és Isten szimbólumává transzformálódott. Eme fő szervező elem mellé sorakozott még az éhezés-motívum, s a nap-versek születésével együtt a sivatag-motívum. /Ez utóbbi szintén szimbólummá nőtt, s nem csupán a tékozló fiú környezetét szolgáltatta, de a világba vetett, a létét nem élethelyzetként megélő szubjektum kielégíthetetlen, misztikus szeretet-igényét volt hivatott kifejezni./ Ez a költői korszak valóban misztikus szemléletű, a katolikusok három személyű Istenéből csak a világot magára hagyó Atya van jelen.

A költői pálya fordulópontja az Apokrif. A Harmadnapon verseiben már megjelennek a "mindennapi Krisztusok" /Francia fogoly, Ravensbrücki passió/, hogy a század botrányára /érted: kihívására, próbatételére/ személyes választ adjanak: a totális azonosulást a sorssal; de ez még csak előkészület a "motívumok csúcstalálkozására", az Apokrifre. A modern költészet talán legnagyobb verse végig a hazatérés szándékának szférájában szerveződik, de a mai tékozló nem képes azonosulni ősképével, nem sikerül a hazatérés, nem ülhet az Atya jobbára. És a megérkezéshez nem is nyújt segítséget Isten, minél nagyobb a szeretet-igény, annál nagyobb szeretetet közöl ugyan, de mozdulatlanul, a háttérben áll.

Látja Isten, hogy állok a napon
Látja árnyam kövön és kerítésen
Lélekzet nélkül látja állani
Arnyékomat a levegőtlen présben.

Ez az újabb misztikus ambivalencia valójában le is zárja az Isten "megmozdításáért" folytatott harcot, a

sorossal való azonosulás - mit a passió-versek hirdetének - most már beépül Pilinszky szemléletébe is. Nem véletlenül szerepel az Apokrif után a Négy soros, az imitatio Christi zseniális interpretációja.

Az eszkatológiai feszültség ilyen módon föloldódik, Krisztus követésére alapoz a versépítmény; a nap sem áraszt kánikulai hőséget, csak tény lesz, pontosabban jelképe a valóságnak: "minden tetőről látni a napot." Mint már utaltunk rá, eme második költői korszak jellemzője, hogy elmarad a "sötét mennyország", a hithez való viszonyt nem az Atya, a mozdíthatatlan külső közvetíti, hanem az Ember fia, Krisztus.

Pilinszky harmadik költői korszakát ismertette eddig a legtöbb dolgozat. Az elhallgatás felé tartó költő váratlanul, tőle szokatlanul nagy versfolyammal jelentkezett a Szálkák, a Végkifejlet és a Kráter új költeményeivel. A második korszak nagy hitvalló verseit követték az ima szavai, mikor a költő a hívő monotóniájával mindig ugyanarról beszélt: a megigazultak mennyországáról. A Biblia sorai mintegy a költői életművet is értékelik: "a sötétségből eljutott a csodálatos világosságba." /ApCsel 26,18/ A Novemberi elízium szavaival:

semmit sem akarsz már
csak ragyogni a novemberi napban,
és illatozni toboz-könnyűen.
Csak melegedni, mint az üdvözültek.

Pilinszky gyerekversei - melynek második kiadása 1985-ben jelent meg -, A nap születése, kicsit visszatekint a költői pályára, s egyben megnehezítve az egykori misztikus szenvedését, ezt a folyamatot írja le. Kezdetben volt a világot elborító éjszaka, amikor a "virágok se látták / egymás színét", "és hasonlóan a hópolyhek, / a tél fehér gyönyörűsége / hamuesőként érkezett a földre...", majd "számos csillag / elhatározta,

összefog /.../ hogy az égbolt tátongó közepén / közös ragyogást alapítsanak." Aztán megszületett a világosság, mindenki asztalhoz ült, a vendégek letelepedtek: a levegő, az égbolt, a tenger, az erdő, a virágok családja, a "füveknek az asztalvég jutott", jöttek az állatok, s végül az emberpár. Megtörtént a teremtett világ benépesítése.

Ezután következett a tragédia: először csak egy árnyék tűnt fel, majd sorra jöttek az árnyak: "a sötétség gazdátlan ebei", kik "végül / elállták már a nappal kapuját". Minden vendég elmenekült:

Az ifjú emberpár maga maradt
az egyre hatalmasabb éjszakában.

De az ifjú megígérte mindeneknek, hogy visszatér a nap, s reggelre újra beragyogja a földet. Így is történt, s a második világosság öröme nagyobb volt, mint az első.

Mert akkor már tudhatták mindenek,
hogy azután az éjszaka csak álom,
amit a fénylő valóság követ.

A költői életmű ismeretében egyértelmű, hogy milyen teológiai kategóriák elevenednek meg ebben a gyerekversben: a teremtés, a világ bűnbeesése és a föltámadás. S emögött jelen van misztikus éjszaka, láthatóak a "kihúlt tálak közei", s végül a "fűben, fák alatt megterített asztal", az új Jeruzsálem jelképe.

A gyerekvers-kötet címadó darabja ilyen módon pontosan nyomon követi a költői szemlélet változását, s egyben utal az életmű döntő fordulatra: a nap születésére.

Dlusztus Imre.